

УДК: 93/94:33(091)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-1-4>**Юрїї ВОЙТЕНКО,***orcid.org/0000-0003-3782-5471*

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри політології

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *Polistnicht@gmail.com*

РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА КРАЇН БАЛТІЇ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ У ДИНАМІЦІ

У даній статті здійснено порівняльний аналіз базових макроекономічних показників, таких як ріст ВВП та ВВП на душу населення в Україні та країнах Балтії (Латвії, Литві та Естонії) протягом років незалежності. Метою даної статті є аналіз динаміки розвитку макроекономічних показників України та країн Балтії після відновлення ними незалежності і до тепер. У статті вказується, що всі ці країни були під політичним та економічним гнітом Радянського Союзу до виходу з нього і потім почали замінювати планову економіку ринковою. Відповідно, всі ці країни у порівнянні мали схожі стартові можливості для розвитку національних економік і кожна скористалася власними ресурсами для цього по своєму. Якщо у країнах Балтії еліти були зорієнтовані на швидкий хоч і важкий перехід від планової до ринкової економіки одразу (у перше десятиліття) після відновлення ними незалежності, то українські ж еліти відтягували цей процес досить довго (на два десятиліття). Відповідно це відобразилось на економічному розвитку тієї чи іншої країни. Найбільш краці стартові позиції як були, під час розбудови національних економік на початку 90-х рр. ХХ ст., так і досі залишаються за Естонією, потім йде Литва, далі – Латвія і замикає четвірку – Україна. Великий радянський спадок, які отримали ці країни, особливо Україна, мав як позитивні, так і негативні наслідки. Так, успадковані колишні радянські підприємства потрібно було переорієнтувати на світовий ринок, а не лише на внутрішній. Відповідно, потрібно було передавати їх у приватну власність для ефективного управління, модернізації. Для цього потрібне було значне фінансування, якого на початках бракувало у всіх країнах. Тому, кредитна політика міжнародних фінансових інституцій досить пожвавила цей процес переважно у країнах Балтії у яких еліти були налаштовані на приватизацію, ринок, конкуренцію, лібералізацію тощо. Україна ж досить довго вагалася з цим напрямком, що відтягнуло її розвиток на значний строк. Окремі внутрішньополітичні негаразди також негативно позначились на макроекономічних показниках України, що відображено у порівняльних таблицях у даній статті.

Ключові слова: країни Балтії, Україна, макроекономічні показники, динаміка, пострадянські, незалежність, ВВП.

Yurii VOITENKO,*orcid.org/0000-0003-3782-5471*

PhD in History, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Political Science

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *Polistnicht@gmail.com*

DEVELOPMENT OF UKRAINE AND THE BALTIC COUNTRIES DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE: MACROECONOMIC INDICATORS IN DYNAMICS

This article provides a comparative analysis of basic macroeconomic indicators, such as GDP growth and GDP per capita in Ukraine and the Baltic states (Latvia, Lithuania and Estonia) during the years of independence. The purpose of this article is to analyze the dynamics of the development of macroeconomic indicators of Ukraine and the Baltic countries after their restoration of independence until now. The article indicates that all these countries were under the political and economic oppression of the Soviet Union before leaving it and then began to replace the planned economy with a market one. Accordingly, all these countries in comparison had similar starting opportunities for the development of national economies and each used its own resources for this in its own way. If in the Baltic countries the elites were focused on a quick, albeit difficult, transition from a planned to a market economy immediately (in the first decade) after they regained independence, the Ukrainian elites delayed this process for quite a long time (for two decades). Accordingly, this was reflected in the economic development of this or that country. The best starting positions, as they were during the development of national economies in the early 90s of the 20th century, still remain with Estonia, followed by Lithuania, followed by Latvia, and Ukraine closes the top four. The great Soviet legacy that these countries received, especially Ukraine, had both positive and negative consequences. Thus, the inherited former Soviet enterprises had to

be reoriented to the world market, not just the domestic one. Accordingly, it was necessary to transfer them to private ownership for effective management and modernization. This required significant funding, which was initially lacking in all countries. Therefore, the credit policy of international financial institutions has sufficiently revived this process mainly in the Baltic states, whose elites were focused on privatization, the market, competition, liberalization, etc. Ukraine, on the other hand, hesitated for a long time with this direction, which delayed its development for a considerable period. Some internal political turmoil also had a negative impact on Ukraine's macroeconomic indicators, which is reflected in the comparative tables in this article.

Key words: *Baltic countries, Ukraine, macroeconomic indicators, dynamics, post-Soviet, independence, GDP.*

Постановка проблеми. Україна та країни Балтії (Латвія, Литва та Естонія) перебували у складі Радянського Союзу до його розпаду і з відновленням кожен своєї незалежності вийшли на стартові позиції з певними макроекономічними показниками. На основі цих показників, ці держави почали розбудовувати свої держави та національні економіки у нових ринкових умовах і досягати певних успіхів у різних сферах. По суті, ці країни підтверджували те, що вони, до відновлення своєї незалежності, перебували у підрадянській окупації, котра гальмувала їх розвиток протягом останніх десятиліть. Якщо до початку незалежності кожна з цих держав знаходилась у схожому занедбаному становищі через адміністративні важелі управління з боку одного (спільного) центру, то після її відновлення – кожна почала розвиватися самостійно, спираючись на власні сили, ресурси та еліти. Тому, варто розглянути початкові (стартові позиції), які мали ці пострадянські держави після виходу з радянської держави і які мають тепер у динаміці.

Метою статті є аналіз динаміки розвитку макроекономічних показників України та країн Балтії після відновлення ними незалежності і до тепер.

Виклад основного матеріалу. Україна проголосила свою незалежність 24 серпня 1991 року яка набрала свою легітимність під час всенародного референдуму 1 грудня того ж року. Ще 12 вересня 1991 року Верховна Рада України підтримала Закон Про правонаступництво України, який набув чинності 10 жовтня 1991 року (Закон, 1991: 1), а 28 червня 1996 року Верховна Рада України ухвалює Конституцію України (Конституція, 1996) у якій визначає Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу (Конституція, 1996: 1). Окрім того, ще у 1991 року було запроваджено перші перехідні грошові одиниці – купоно-карбованці, а у вересні 1996 року було введено в обіг нову грошову одиницю – гривню.

Досить схожою була ситуація у країнах Балтії з відновленням їхньої незалежності у 1990 році Литви та у 1991 р. Латвії та Естонії. Ці країни одразу ж розпочали відновлювати свої інститути

державної влади і місцевого самоврядування, оскільки вважали перебування у складі колишнього Радянського Союзу окупаційним. По суті, країни Балтії очікували на послаблення радянського режиму і першими пішли на вихід з нього. Проте, радянська система до цього досить багато зробила, щоб утримати ці країни у своєму складі, у тому числі і в економічному секторі з плановою економікою.

Важливим показником стану та розвитку держави є кількість створених нею матеріальних благ. Такими благами є товари, які створюються в державі і виражені вони у кінцевих цінах за кожен рік, тобто – *Валовий внутрішній продукт* (далі – ВВП). Досить важливо побачити саме динаміку зміни кількісних показників ВВП протягом певного історичного періоду (у даному випадку у пострадянський період). Це буде свідченням ефективності управління національними елітами власними економіками у перехідний до ринку період.

Виходячи з даних Світового банку, ми можемо побачити особливості такої динаміки у рості/падінні ВВП в Україні та країнах Балтії протягом останніх десятиків років (дані щодо країн Балтії починаються з 1996 року).

Дана таблиця показує те, на яких стартових позиціях були країни на початку 90-х рр. ХХ століття (з відновленням своєї незалежності) і як проходили економічні кризи (у тому числі світову кризу 2008–2009 рр). Очевидно, що на це впливали ряд факторів, як історичного характеру (до прикладу, тяглість перебування в радянській окупації України була значно довшою – на понад два десятиліття, ніж країн Балтії, що, безумовно, залишило свій слід на моделі та методах управління), географічного (країни Балтії тісно взаємодіють з розвинутими країнами на півночі, котрі не були у складі Радянського Союзу, передусім це – Фінляндії та Швеції), спадку (на відміни від країн Балтії Україна успадкувала великий адміністративний апарат, котрий умів працювати в планових, а не ринкових умовах і, відповідно, громіздку матеріально-технічну базу, яка орієнтувалась виключно на колишні радянські країни, зокрема на Росію і не бачила реалізацію свого товару через його модернізацію на світовому ринку) тощо.

Таблиця 1

Ріст/падіння ВВП у % (ріст з позначкою + ; падіння з позначкою -)

Рік	Україна	Литва	Латвія	Естонія
1991	-8,7	-	-	-
1992	-9,9	-	-	-
1993	-14,2	-	-	-
1994	-22,9	-	-	-
1995	-12,2	-	-	-
1996	-10	+5,2	+2,6	+4,9
1997	-3	+8,3	+8,8	+13,1
1998	-1,9	+7,5	+6,3	+4,3
1999	-0,2	-1,1	+2,8	-0,4
2000	+5,9	+3,7	+5,7	+10,1
2001	+8,8	+6,5	+6,3	+6
2002	+5,3	+6,8	+7,1	+6,8
2003	+9,5	+10,6	+8,4	+7,6
2004	+11,8	+6,6	+8,3	+6,8
2005	+3,5	+7,7	+10,7	+9,5
2006	+7,6	+7,4	+12	+9,8
2007	+8,2	+11,1	+9,9	+7,6
2008	+2,2	+2,6	-3,2	-5,1
2009	-15,1	-14,8	-14,2	-14,5
2010	+4,1	+1,7	-4,5	+2,4
2011	+5,4	+6	+2,6	+7,3
2012	+0,2	+3,8	+7	+3,2
2013	0	+3,6	+2	+1,5
2014	-10,1	+3,5	+1,9	+3
2015	-9,8	+2	+3,9	+1,9
2016	+2,5	+2,5	+2,4	+3,2
2017	+2,4	+4,3	+3,3	+5,8
2018	+3,5	+3,9	+4	+4,1
2019	+3,2	+4,6	+2,5	+4,1
2020	-3,8	-0,1	-3,8	-3
2021	+3,4	+5	+4,5	+8,3

Дані взято з сайту Світового банку: URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine?locale=uk>

Також, за таблицею можна простежити, як зазначені пострадянські країни проходили світову економічну кризу 2008–2009 рр. Так. Бачимо, що падіння ВВП майже однаково вплинула на переїдені до ринку економіки і склало воно майже 15% у всіх зазначених країнах.

Також, згідно даної таблиці можна побачити вплив внутрішніх політичних потрясінь у вигляді Революції Гідності в Україні і втечі президента Януковича зі своєї посади, що позначилося на стані ВВП у 2014 та 2015 рр. у бік значного падіння.

Окрім динаміки загального ВВП країни, досить вагомим показником розвитку економіки, а отже і роботи менеджменту держави та її еліти є саме ВВП на душу населення. Так, цей показник відображає сумарну вартість кінцевого товару котру виготовляє всередньому один мешканець конкретної країни за рік. Тобто, у даному показ-

нику враховано сумарна кількість наявного населення країни на яку припадає створення усіх товарів протягом року і у такий спосіб визначається скільки припадає такого товару у грошовому вираженні на одного мешканця. Це дає підстави мати чітку пропорцію між кількістю населення і створеного ним товарів.

Якщо порівнювати досліджувані країни за цим показником, то матимемо такі дані:

Як можна побачити з даної порівняльної таблиці ВВП на душу населення в Україні та країнах Балтії (дані яких Світовий Банк надає лише з 1995 року), що цей показник в Україні ще з початку 90-х рр. ХХ століття менший від країн порівняння у 2–3 рази, що дає підстави вважати про відносно неоднакові стартові умови у перші роки відновлення незалежності між країнами у компаративістиці.

Таблиця 2

ВВП на душу населення (у дол. США).

Рік	Україна	Литва	Латвія	Естонія
1991	1487	–	–	–
1992	1417	–	–	–
1993	1257	–	–	–
1994	1012	–	–	–
1995	936	2168	2329	3134
1996	873	2327	2432	3381
1997	991	2830	2683	3683
1998	835	3167	2973	4093
1999	636	3113	3151	4141
2000	658	3293	3361	4070
2001	808	3526	3578	4506
2002	912	4141	4137	5341
2003	1088	5499	5145	7203
2004	1416	6700	6379	8914
2005	1894	7855	7595	10 412
2006	2391	9230	9723	12 639
2007	3198	12 285	14 113	16 744
2008	4066	14 945	16 467	18 205
2009	2639	11 821	12 332	14 711
2010	3078	11 987	11 421	14 663
2011	3705	14 377	13 339	17 488
2012	4005	14 368	13 847	17 403
2013	4188	15 728	15 007	19 056
2014	3104	16 551	15724	20 261
2015	2125	14 264	13 786	17 402
2016	2188	15 008	14 332	18 295
2017	2638	16 885	15 695	20 438
2018	3096	19 186	17 865	23 063
2019	3661	19 576	17 927	23 398
2020	3752	20 232	17 704	23 054
2021	4835	23 433	20 642	27 281

Дані з сайту Світового банку: URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine?locale=uk>

Варто зазначити, що оскільки цей показник (ВВП на душу населення) визначається у доларах США, то курс національної валюти і його зміна у той чи інший бік досить впливає на нього. Так, через падіння національної грошової одиниці гривні в Україні після втечі президента Януковича у 2014 року (внаслідок Революції Гідності) значно знизився показник ВВП на душу населення, а у країнах Балтії зберіг свою позитивну динаміку росту через політичну та економічну стабільність у цих державах.

Вцілому, пропорція показника ВВП на душу населення в Україні становила 2,5 – 3 рази менше від країн Балтії (особливо відносно Естонії у 3,3 рази) у перший порівняльний 1995 рік, то у останній відомий 2021 рік у 5–6 разів (зокрема у 5,6 разів відносно Естонії). Звісно, що це пояснюється рядом як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних факторів, котрі вже були вище зазначені.

Окрім того, варто враховувати ще й показник т.зв. «тіньової економіки» в Україні, котрий складає всередньому біля 30%, який варто долучити до вищевказаного індексу (ВВП на душу населення) і якого фактично немає у країнах Балтії. Так, згідно даних Міністерства економіки України, у «тіні» знаходиться **31%** економіки країни у останньому досліджуваному році (2021), що становить 1499 дол. на 1 українця в рік (Україна, 2021). Якщо простежити динаміку такої «тіні» по рокам в Україні, то матимемо такі дані: 2020 р. – 30%; 2019 р. – 28%; 2018 р. – 29%; 2017 р. – 32%; 2016 р. – 33%; 2015 р. – 35%; 2014 р. – 36%; 2013 р. – 30%; 2012 р. – 30%; 2011 р. – 32%; 2010 р. – 36%. (Україна, 2021: 2).

Звичайно, що такі показники у розвитку країн Балтії сприяли їх більшій інтеграції до значно більших економічних систем та демократичних політичних режимів, що ще більше стимулювало

їх ріст через широкі ринки збуту своїх товарів без менших митних перепон. Так, усі три балтійські країни одночасно вступили до НАТО (29 березня 2004 р.) і до ЄС (1 травня 2004 р.). Розширення НАТО і ЄС на схід Європи у 2004 році мало не лише позитивні геополітичні наслідки для цих країн, а й економічні (як видно з вище наведеної таблиці 2).

Висновки. Таким чином, базові макроекономічні показники (такі як рівень росту/падіння ВВП, а також ВВП на душу населення) у країнах Балтії були вищими, ніж в Україні ще з моменту відновлення незалежності цими країнами. Найбільш кращі стартові позиції були і досі залишаються за Естонією, потім йде Литва, далі – Латвія і замикає четвірку – Україна. Хоча дані для порівняльного аналізу беруться з 1995 та 1996 років (адже саме

з того часу починає відображати стан цих показників Світовий Банк), проте і цього достатньо, щоб зрозуміти щорічну динаміку у розвитку цих країн протягом останніх 27–28 років. Очевидно, модернізаторські національні еліти у країнах Балтії одразу, ще з початку відновлення незалежності цих країн, провели ряд непопулярних реформ у різних галузях, щоб перевести національні економіки з планових на ринкові рейки, що досить скоро позитивно на них відобразилось і дало свої плоди вже за декілька років (ще у перше десятиліття). Україна ж досить довго не відходила від соціалістичних рейок на ринкові, оскільки представниками політичної еліти з моменту проголошення незалежності були колишні партійні кадри радянської системи, котрі вміли керувати в командно-адміністративними, а не ринковими методами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бумблаускас А., Ейдінтас А., Кулакаускас А., Тамошайтис М. Історія Литви кожному. Балтія-Друк, 2018. 423 с.
2. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2021 року URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc48bdd5-178c-47af-b64c-c7ee533cb4b0&title=ZagalniTendentsiiTinovoiEkonomikiVUkrainiUIKvartali2021-Roku>
3. Закон України Про правонаступництво України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>
4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
5. Рівень ВВП на душу населення (Україна, Латвія, Литва, Естонія). Світовий банк: URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine?locale=uk>
6. Ткачук Анатолій. Латвія: довга дорога реформи / робочі записки. Київ, 2015. 54 с.
7. Auers D. Comparative Politics and Government of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania in the 21st Century. Palgrave Macmillan UK, 2015.
8. Kasekamp A. A history of the Baltic States. Palgrave Macmillan, 2010.
9. North M., Kronenberg K. The Baltic: A History. Harvard University Press, 2015.

REFERENCES

1. Bumblauskas A., Eidyntas A., Kulakauskas A., Tamoshaitys M. Istoriiia Lytvy kozhnomu. [History of Lithuania for everyone]. Baltiia-Druk, 2018. 423 s.
2. Zahalni tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini u sichni-veresni 2021 roku [General trends of the shadow economy in Ukraine in January-September 2021]. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc48bdd5-178c-47af-b64c-c7ee533cb4b0&title=ZagalniTendentsiiTinovoiEkonomikiVUkrainiUIKvartali2021-Roku>
3. Zakon Ukrainy Pro pravonastupnytstvo Ukrainy [Law of Ukraine On Legal Succession of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>
4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 30, st. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
5. Riven VVP na dushu naseleennia (Ukraina, Latviia, Lytva, Estoniia) [Level of GDP per capita (Ukraine, Latvia, Lithuania, Estonia)]. Svitovyi bank: URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine?locale=uk>
6. Tkachuk Anatolii. Latviia: dovha doroha reformy / robochi zapysky [Latvia: the long road to reform / working notes]. Kyiv, 2015. 54 s.
7. Auers D. Comparative Politics and Government of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania in the 21st Century. Palgrave Macmillan UK, 2015.
8. Kasekamp A. A history of the Baltic States. Palgrave Macmillan, 2010.
9. North M., Kronenberg K. The Baltic: A History. Harvard University Press, 2015.